

YEŞİL AKLAMA, BİR RIZA MÜHENDİSLİĞİ ÖRNEĞİ

Ömer Ersin KAHRAMAN¹

ÖZ

Çevrecilik, Sanayi Devrimi sonrası süreçte ortaya çıkan yoğun üretim rejiminin yarattığı ekolojik sorunlara tepki olarak gelişti ve bugün kaynakların tüketimi ve küresel iklim değişikliği felaketi beklentisiyle özellikle 1992 Kyoto Protokolü ve 2015 Paris Anlaşması sonrasında siyasal tartışmalarda ve küresel iktidar ilişkilerinde en önemli gündem maddeleri arasında yerini aldı. Ancak, her ne kadar çevrecilik bilincinin dayandığı korku, bilimsel temellere dayanıyor ve önlem alınmamasının Soğuk Savaş dönemindekine benzer, insan eliyle üretilmiş bir felakete sonuçlanması ihtimali de olsa kimi politik ve ekonomik aktörler çevrecilik sorununu başka ajandalar için rıza üretiminde kullanmaktalar. Bu olgu, özellikle reklamcılık ve yeşil pazarlama alanında literatüre yeşil aklama (greenwashing) olarak girdi. Bu makale, çevreciliğin ortak bilincinin halkla ilişkiler propagandalarında olduğu gibi ortak korkunun kullanılması yoluyla sosyo-psikolojik süreçlerde nasıl yeşil aklamaya dönüştürüldüğü ve bu yolla nasıl rıza üretiminde kullanıldığı konusunda bir tartışma başlatmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevrecilik, Yeşil Aklama, Rıza Mühendisliği, Rıza İmalatı, Sosyal Psikoloji.

GREENWASHING, AN ENGINEERING OF CONSENT EXAMPLE

ABSTRACT

Environmentalism has developed in reaction to the extensive production regime emerged after the Industrial Revolution and following the 1992 Kyoto Protocol and 2015 Paris Agreement, it has become one of the key topics in the political debates and geo-power relations due to the extensive exploitation of resources and the anticipated global climate change disaster. However, although the fear which the environmentalism consciousness is founded on has scientific basis and, similar to the Cold War Era, the neglect of the problem has the potential to lead to a human made catastrophe, some political and economic circles exploit the ecologic problem for their agendas in order to increase profits and manufacture consent. This phenomenon especially in green advertising and green marketing debates is coined as "greenwashing" in literature. This article aims to initiate a debate about how the collective consciousness of environmentalism is transformed in greenwashing like other public relations spins exploiting the fear through sociopsychological processes and how it is used to manufacture consent.

Keywords: Environmentalism, Greenwashing, Engineering of Consent, Manufacturing Consent, Social Psychology.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, kahraman.omerersin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3744-5965

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2021 Bahar, sayı: 31, ss.: 413-433

Makalenin geliş tarihi: 04.02.2021

Makalenin kabul tarihi: 21.04.2021

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Spring 2021, issue: 31, pp.: 413-433

Submission Date: 4 February 2021

Approval Date: 21 April 2021

ISSN 2618-5784

Giriş

Çevrecilik (*environmentalism*), en genel şekliyle çevrenin korunması ve çevre sağlığının geliştirilmesini amaçlayan bir felsefe, ideoloji ve sosyal hareket olarak tanımlanabilir. Günümüzde tarım ilaçlarının ve gıda ürünlerinde kullanılan yöntem ve katkı maddelerinin çevreye ve insan sağlığına olan tehdidi², fosil yakıtlara dayalı sanayi ve ulaşım nedeniyle bugün pratik sonuçlarıyla karşılaştığımız iklim değişikliği tartışmaları³, çevrecilik konusunu bütün ekonomik ve politik tartışmaların en önemli maddesi haline getirdi. Geleneksel tarım yöntemlerinin insan sağlığına zarar vermediği düşünülen bazı modern tarım yöntemleriyle birleştirildiği organik tarım uygulamaları ve sürdürülebilir büyüme sağlayacağına inanılan yenilenebilir enerji kaynakları arayışı da bugün aynı şekilde çevrecilik tartışmaları ekseninde ilerlemekte.

Her ne kadar Covid-19 salgını gündemin en önemli maddesi olsa da çevrecilik konusunun hala küresel felaket beklentisi ve kanser korkusu ile dünya genelinde en çok tartışılan ve ilgi çeken konular arasında olduğunu söylenebilir. Özellikle ABD’de Donald Trump’ın iktidara gelirken taahhüt ettiği gibi Paris İklim Anlaşması’nı askıya alması ve çevre politikaları kapsamında 2015 COP 21 sürecine liderlik etmiş Fransa’da mazota uygulanan vergilerin çevrenin korunması savı ile arttırılmasının tetiklediği *Gilets Jaunes* (Sarı Yelekliler) hareketinde olduğu gibi çevre konusu, yalnız teknolojik gelişmenin hangi paradigma ve teknoloji kümesi etrafında gerçekleşmesi gerektiği noktasında değil, aynı zamanda siyasal gelişmelerde de önemli belirleyici bir faktör olarak ele alınmasının gerektiğini gösteriyor. Bugün iklim değişikliği tartışmalarından yenilenebilir enerji piyasasına, DDT ve glifosat temelli tarım kimyasallarından eko etiketli (*ecolabel*) ürünlerin yarattığı yeni pazarlara kadar çevrecilik hem ekonomik hem de politik gelişmelerin merkezinde yer almakta. Öte yandan, Avrupa merkezli, özellikle Fransa ve Almanya’nın elinde olan teknik bilgi (*know how*) ile ilerleyen yenilenebilir enerji piyasasının ve eko etiketler ile onaylanarak pazara sürülebilen ürünlere dayalı yeni bir tarım sektörünün de teknik bilgi sahibinin kontrolüne geçeceği aşikâr. Bu durumda enerjiden tarıma kadar ekonomik ve dolayısıyla politik gücün, patentler ile korunmuş teknik bilgiye sahip olanın elinde toplanacağını ve yeni dönemde Batı merkezli dünya pazarı modelinin devamlılığının sağlanacağını öngörmek zor değil.

² Ayper Boga ve Seçil Binokay, ‘Gıda Katkı Maddelerinin İnsan Sağlığına Etkileri.’, *Archives Medical Review Journal*, 19 (1 Ocak 2010), ss. 141–58.

³ Seyhun Doğan ve Mutlu Tüzer, ‘Küresel İklim Değişikliği ve Potansiyel Etkileri’, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12, no. 1 (2011), ss. 21–34.

Kısaca, Timothy Luke'un ⁴ da iddia ettiği gibi ekoloji ve çevreci söylemler, çevreci uygulamaların bilgisi üzerinde kurulan tekel, küresel iktidarın (*geo-power*) kurulmasında ve devam ettirilmesinde rol oynayan önemli faktörler haline geldi. Çevrecilik konusunun yalnız teknoloji merkezli tartışılması, konunun politik ve ekonomik aktörler açısından ne şekilde kullanıldığını görmemizi engelleyecek, bizi kendi değer yargılarımız ile sınırlanmış bir bakışa hapsederek küresel gelişmeleri anlamamızı ve takip etmemizi zorlaştıracaktır. Bu kapsamda, çevrecilik eksenli teknolojik gelişmeleri takip etmek önemli olduğu kadar çevreciliğin bir söylem olarak ne şekilde kullanıldığına bakmak, son politik gelişmeler ve ortaya çıkan yeni pazarlar konularında çevreciliğin sosyal psikoloji üzerindeki etkisini, politik ve ekonomik rolünü göz önüne almamızda ve küresel gelişmeleri daha iyi anlamamızda bize yardım edecektir.

Çevrecilik kavramı, bu bağlamda her ne kadar sanayi sonrası toplumun yarattığı çevre ve halk sağlığı sorunlarına çözüm arayan bir yaklaşım olarak olumlu çağrışım yapsa da bugün çevreciliğin dayandığı genel ölçekte çevre felaketi, özel ölçekte ise kanser gibi hastalıkların getirdiği korkunun toplumsal rıza mühendisliği (*engineering of consent*) için çeşitli alanlarda kullanılmaya elverişli bir haldedir. Özellikle Çatışma Teorisinin toplumsal birliğin ortak tehdiye karşı birlikle sağlandığı tezinden hareketle ⁵, çevreci söylemlerin iktidar ve yeni pazarlar açma aracı olarak kullanılmasında korkunun bir rolü olup olmadığı sorusunun cevaplandırılması gerekmektedir. Öte yandan, ülkemizin de ilerleyen dönemlerde daha fazla Batı eksenli çevre politikaları kisvesi altında yönlendirilmesi ve teknik bilgisine sahip olmadığı teknolojilere bağımlılığının artması ile uluslararası rekabet gücünün zayıflaması olasıdır.

Çevreciliğin politik veya ekonomik amaçlar için bir Halkla İlişkiler söylemi olarak kullanılması anlamında yeşil aklamaların (*greenwashing*) toplumsal korkuları ne şekilde kullanarak ürünlerini pazara soktuğu sorusunun cevaplanması, hem bireylerin çevreci söylemlerini sömüren pazarlama teknikleriyle aldatılmalarının önüne geçmek, hem de bizim gibi dünya pazarında yakalama (*catch up*) fırsatı arayan ülkelerin gelişmiş ülkelerle olan mesafesinin yeniden açılmasının önüne geçmek için gereklidir. Bu makale, hem manipülasyonların engellenmesi ile daha demokratik bir topluma ulaşmaya, hem de çevreci politikaların demokratik ortam içinde geliştirilerek gerçekten çevre sorunlarına çözüm bulmalarının sağlanmasına katkı sağlayabilmek

⁴ Timothy W. Luke, 'On Environmentalism: Geo-Power and Eco-Knowledge in the Discourses of Contemporary Environmentalism', *Cultural Critique*, no. 31 (1995), ss. 57-81.

⁵ Arthur A. Stein, 'Conflict and Cohesion: A Review of the Literature', *The Journal of Conflict Resolution*, 20, no. 1 (1976), ss. 143-72.

amacıyla çevreci söylemin ikinci amaçlarla sömürülmesi anlamına gelen yeşil aklama yoluyla rıza üretimi konusunu incelemeyi ve bu alanda bir tartışma başlatmayı hedeflemektedir.

Çevreciliğin Tarihsel Gelişimi

Çevreciliğin her ne kadar tarihte, 1272 yılında Londra’da kömür kullanımına karşı gelişmiş bilinçte olduğu gibi kısa ömürlü örnekleri bulunsa da ⁶ sürekli bir ilgi alanı olarak Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan çevre sorunlarıyla ilişkili geliştiği söylenebilir. Birinci Sanayi Devrimi’nin enerji kaynağı olarak katı fosil yakıtlara dayanan dinamiği, özellikle dönemin ekonomik lideri olan İngiltere’de ciddi çevre kirliliği ve sağlık sorunları getirmişti. Hayvan ya da insan gücü yerine kömür kullanımıyla elde edilen buhar gücüyle çalışan fabrikalara dayalı yeni üretim biçiminin getirdiği sorunlar, İngiliz şehirlerinde emsali olmayan, insan sağlığını tehdit eden bir hava kirliliğine neden olmuştu ⁷. Bu durum, 1863 yılında İngiltere’de ilk kez hava kirliliği ile mücadelenin başlamasına ve alkali metallerin kullanımına ilişkin yasal tertipte olduğu gibi çevre sorunlarına karşı yeni düzenlemelerin getirilmesine neden oldu ⁸. İkinci Sanayi Devrimi sonrası sanayinin özellikle 1900’lerden itibaren farklı kimyasalları da kullanmaya başlamasıyla sorun daha da ciddileşmiş, hava kirliliğine ek, toprak ve su kirliliği ciddi boyutlara ulaşmıştı. Bu minvalde, İngiltere’de Manchester ve ABD’de Chicago gibi büyük endüstri şehirleri, çevre sorunları bilincinin gelişmesinde çevresel bozulma ve kirliliği ifşa eden birer laboratuvar halini aldı. Gene bu dönem, ilk toplu, öncelikle hava ve su kirliliğine karşı reform talep eden çevre hareketlerinin başladığı dönem olarak karşımıza çıkar ⁹.

Çevrecilik hareketlerinin 1890’lardan itibaren Manchester ve Chicago gibi merkezlerde yaşanan çevre felaketlerinin etkisiyle çevre bilincinin gelişmesine ivme kazandırdığı söylenebilir. Yasal düzenlemeler İngiltere’de 1863 *Alkali Acts* (Alkali Yasaları) ¹⁰ ve 1875 *Public Health Act* (Kamu Sağlığı Yasası) ¹¹ örneklerinde olduğu gibi bu dönemden önce başlamışsa da 1890’lardan sonra toplum genelinde çevre sorunlarına karşı ortak bilinç önemli

⁶ D. Urbinato, ‘London’s Historic “pea-Soupers”’, *EPA Journal*, 20, no. 1–2 (1994), s. 44.

⁷ Bhola D. Panth, ‘AIR POLLUTION’, *Current Science*, 32, no. 5 (1963), ss. 203–5.

⁸ Noga Morag-Levine, ‘Is Precautionary Regulation a Civil Law Instrument? Lessons from the History of the Alkali Act’, *Journal of Environmental Law*, 23, no. 1 (2011), ss. 1–43.

⁹ Harold L. Platt, *Shock Cities: The Environmental Transformation and Reform of Manchester and Chicago* (University of Chicago Press, 2005).

¹⁰ Morag-Levine, ‘Is Precautionary Regulation a Civil Law Instrument?’

¹¹ Catherine Bowler ve Peter Brimblecombe, ‘Control of Air Pollution in Manchester Prior to the Public Health Act, 1875’, *Environment and History* 6, no. 1 (2000), ss. 71–98.

bir yol kat etti. Çevre bilincinin bu gelişimi, çevreciliğin politik bir kimlik kazanarak reformist bir harekete dönüşmesine vesile oldu. Politik bir bilinç ve ideoloji olarak 1900'lerden itibaren güçlenen çevre bilinci, 1933 İspanya İç Savaşı süresinde anarko-sendikalistlerin kontrolündeki bölgelerde ilk kez radikal ve geniş çaplı uygulanma imkânı dahi bulabilecek ölçüğe ulaştı ¹². Bugün hâlâ sosyalist çevreci hareketlere özellikle Barcelona ve çevresinde gerçekleştirilmiş olan uygulamalar örnek teşkil etmektedir.

Yakın dönem çevreci hareketlerde önemli bir dönüm noktası Londra'da 1952 yılında on iki binden fazla insanın hayatına mal olduğu düşünülen *Great Smog* (Büyük Dumanlı Sis) çevre felaketidir ¹³. Bu felaket, *Clean Air Act* (Temiz Hava Yasası) adlı ilk büyük, kapsamlı hava kirliliği ile mücadele planının 1956'da kabul edilmesinin yolunu açtı ¹⁴. Öte yandan, 1962'de Amerikalı biyolog Rachel Carson'un ABD'de DDT kullanımının çevre etkilerini gösterdiği çalışması, sanayi sonrası çevre sorunlarının tarım alanındaki etkilerini ifşa ederek çevrecilik bilincine yeni bir boyut kazandırdı ¹⁵. Ancak çevrecilik, özellikle 1968 hareketleri sırasında gösterilerin en önemli argümanlarından biri olarak karşımıza çıkar ve özellikle bu tarihten sonra, küresel ekonomik sıkıntılarla beraber 1970'ten itibaren sanayi sonrası toplumun kendini imha edeceği küresel bir felaket beklentisi korkusu ile politik tartışmalarda önemli bir yer edinir ¹⁶. 1980'lerde çevrecilik olarak adlandırılan örgütlenmiş çevreci aktivizm, 1984'ten sonra etkili bir siyasi güç kimliği kazanarak Avrupa'da bugün en önemli politik unsurlardan olan "yeşiller" hareketine doğru evrilmiş ve seçimlerde önemli başarılar kazanan partilerin programlarının en önemli gündemi olarak yer edinmiştir ¹⁷. Özellikle 1988 yazının getirdiği korku, küresel felaket beklentisinin gerçekçiliğinin bilimsel veriler ile ortaya konması ve korkunun boyutunun artık politik liderlerin çevreci söylemin argümanlarını inkâr edemeyeceği bir noktaya ulaşması ile, 1992'de Brezilya'nın Rio de Janeiro şehrinde imzalanan "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi", "yeşiller" hareketinin önemli bir başarısı olmuştur. Sonrasında bu kapsamda yürütülen konferanslardan önce 1992 Kyoto Protokolü, sonra da 2015'te

¹² Daniel Guérin ve Noam Chomsky, *Anarchism: From Theory to Practice*, trans. Mary Klopper (New York: Monthly Review Press, 1970).

¹³ DL Davis, 'A Look Back at the London Smog of 1952 and the Half Century Since', *Environmental Health Perspectives*, 110, no. 12 (December 2002), ss. A734-35.

¹⁴ Peter Brimblecombe, 'The Clean Air Act after 50 Years', *Weather*, 61, no. 11 (2006), ss. 311-14.

¹⁵ Rachel Carson, *Silent Spring* (Houghton Mifflin Harcourt, 2002).

¹⁶ Frederick H Buttell ve William L. Flinn, 'The Structure of Support for the Environmental Movement, 1968-1970', *Rural Sociology*, 39, no. 1 (1974), ss. 56-69.

¹⁷ Gökhan Akşemsettinoglu, 'Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde 40 Yıl: 1979 - 2019', *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, no. 1 (3 July 2020), ss. 163-85.

Fransa'nın başkenti Paris'te 196 ülkeden temsilcinin katılımıyla gerçekleştirilen COP 21 konferansı çerçevesinde ulaşılan mutabakata istinaden 195 ülke tarafından 2016 yılında New York'ta imzalanan "Paris Anlaşması" ile çevrecilik yaklaşımı uluslararası arenada bağlayıcılığı olan bir faktör haline gelme fırsatı bulmuştur.

Çevrecilik, 1970'lerden itibaren insan ve doğa arasındaki ilişkiyi konu edinen çevre felsefesi ve insanın çevre ve doğayla ilişkilerinin ahlaki boyutu üzerine çalışan çevre etiği başlıkları altında felsefenin de özel ilgi gösterdiği bir alan haline gelir¹⁸. Çevre felsefesi tartışmalarında doğanın kendine içkin bir değeri olup olmadığı konusu öne çıkar. Çevreciliğin ve çevre sorunlarının ivme kazandığı 1970'lerde modern sanayileşmiş toplumların araçsal ve insan merkezci uygulamalarının doğaya verdiği tahribata karşılık, insan ihtiyaçlarına araçsal uygunluklarından bağımsız olarak insan olmayan varlıkların bir değeri olduğunu ve toplumların bu değeri gözeterek yeniden yapılandırılması gerektiğini savunan derin ekoloji (*deep ecology*) hareketi bu tartışmaların odağında yer alır¹⁹. Derin ekoloji kavramını ilk ortaya koyan Norveçli filozof Arne Næss, çevrecilik yaklaşımlarının çevre sorunun yalnız insanı ilgilendiren kirlilik ve kaynak yönetimi konularıyla ilgilenmesini eleştirirken sorunun aslında daha derinlerdeki çeşitlilik, karmaşıklık, otonomi, simbiyoz ve eşitlikçi boyutlarının göz ardı edildiğini savunur²⁰. Arne, doğanın karmaşık ilişkilerle kurulduğunu, ekosistemler içinde her organizmanın bir diğerine bu yapıda derinden bağlı olduğunu ve bu karmaşık yapı da ancak bütünsel bir bakış ile korunabileceğini iddia eder.

Öte yandan feminist düşünürler, doğanın sömürsüyle erkek merkezli bakışta doğanın bir parçası olarak ele alınan kadının bedeni üzerinden tahakkümü arasında kurduğu ilişkiyle Françoise d'Eaubonne ile başlayarak tartışmaya ekofeminizm (*ecofeminism*) çatısı altında 1970 ve 1980'lerde katılırlar. Ekofeminizm ile cinsiyet eşitliğinde olduğu gibi erkek merkezli bakıştan kurtularak ataerkil olmayan yapıların ve bütünsel bir bakış açısıyla dünyanın organik süreçlerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiği sorunu tartışmaya açılır²¹. Vandana Shiva ve Maria Mies'in da altını çizdiği üzere kadın ve doğanın erkek merkezli bakışa göre kaotik, irrasyonel, düzenli ve bu nedenle

¹⁸ Freya Mathews, 'Environmental Philosophy', in *History of Philosophy in Australia and New Zealand*, ed. Graham Oppy and N.N. Trakakis (Dordrecht: Springer Netherlands, 2014), ss. 543-91.

¹⁹ George Sessions, 'The Deep Ecology Movement: A Review', *Environmental Review: ER*, 11, no. 2 (1987), ss. 105-25.

²⁰ Arne Naess, 'The Shallow and the Deep, Long-range Ecology Movement. A Summary', *Inquiry*, 16, no. 1-4 (1 Ocak 1973), ss. 95-100.

²¹ 'Ecofeminism | Sociology and Environmentalism', in *Encyclopedia Britannica*, 25 Mart 2021, <https://www.britannica.com/topic/ecofeminism>.

kontrol edilebilir oldukları inancıyla ikisinin de ölü bir bedeninin cenaze töreni öncesi kozmetik bakımının yapılması gibi planlandığı, düzenlendiği ve hatta erkek bakışına göre “güzelleştirildiği” söylenebilir ²². Doğa ve kadın arasında kurduğu ilişki üzerinden ekofeminizmin kısa sürede 20. yüzyılın önde gelen akımları arasına katıldığı söylenebilir.

Çevre felsefesi tartışmaları, çevre sorunlarının insan merkezli ele alınmasına yönelik eleştiriler getirirse de çevrecilik konusu sınırlı kaynakların yönetilmesi ve sürdürülebilirlik noktasında özellikle popülerleşti. Kaynakların sınırlı olduğu gerçeği ve kaynak kullanımının rasyonel olarak yeniden düzenlenmesi gerekliliği ile ekoloji ve ekonomi, karar vericilerin yönlendiren politika söylemlerine giderek daha da karışırken çevrecilik, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde neoliberal küreselleşmeye paralel olarak yeni bir yönetim sanatı biçimi halini almaya başladı. Bu gelişmeler ile özellikle dünyanın toplam kaynaklarının sınırlılığı gerçeği etrafında küresel ekonomik bir sorun olarak çevrecilik, yalnız ahlaki bir dert olmaktan çıkıp rasyonel bir zorunluluk haline geldikçe polisiye bir mesele şeklinde bağlayıcı, küresel bir potansiyel kazandı. Bu haliyle çevrecilik, artık yalnız iklim değişikliğine karşı bir tepkiden öte, küresel iktidar ilişkileri içinde uluslararası bir mesele haline geldi.²³

Yeşil Aklamının Ortaya Çıkışı

Her ne kadar kavramın ilk çağrışımı tarihsel arka planından ötürü olumlu da olsa, çevreci söylemler yalnız çevrenin korunması ve sürdürülebilir bir dünya arayışına hizmet etmemektedir. Politikaların belirlenmesinde merkezde olan motifin çevre sorunlarına çözüm getirme isteği mi yoksa dünya pazarında eşitsizlikleri arttırarak yeni bir teknoloji paradigması geliştirme ve piyasaya lider ülkeler lehine işleyecek yeni bir denge sağlama arayışı mı olduğu konusunda şüpheler mevcut ²⁴. Zira makro ölçekte bazı çevre politikalarının, çokuluslu şirketlere astronomik kârlar sağlayan ve geliştirmekte olan ülkelerin uluslararası pazarlarda rekabet gücünü kıran rolü bugün dile getirilmekte. Öte yandan mikro ölçekte pazarın devamlılığını sağlayan sürekli büyüme için ihtiyaç duyduğu ürün inovasyonlarının talebini, ürünlerin tüketiciye mevcut çevrecilik bilincini sömürerek yanıltıcı şekilde çevre dostu ya da tarım ve

²² Vandana Shiva ve Maria Mies, *Ecofeminism* (Zed Books Ltd., 2014).

²³ Timothy W. Luke, ‘The (Un)Wise (Ab)Use of Nature: Environmentalism as Globalized Consumerism’, *Alternatives: Global, Local, Political*, 23, no. 2 (1998), ss. 175–212.

²⁴ Luke, ‘On Environmentality’.

farmakoloji sektörlerinde organik kisvesi altında sunma yoluyla oluşturan yeni pazarlama yöntemleri piyasaya hâkim olmakta ²⁵.

Yeşil aklama (*greenwashing*), makro ve mikro ölçekte, ürünlerin, amaçların ya da politikaların gerçek motiflerinin çevrecilik bilincini kullanarak çarpıtıcı yanıtıcı bir söylem altında gizlenmesini sağlayan bir *spin* (halkla ilişkilerde bir gerçeğin yanlış yorumlamasına dayanan propaganda yöntemi) olarak tanımlanabilir ²⁶. Yeşil aklama kavramını ilk kez 1986'da çevreci yazar Jay Westerveld, New York'ta otelcilik sektöründe havluların tekrar kullanımı uygulamasının çevreyi koruma argümanı ile tanıtılması konusunu sorguladığı bir yazısında ortaya attı ²⁷. Otellerin, tek kullanımlık havlu uygulamasını bırakarak müşterilerine yıkanmış havluların tekrar kullanılmak üzere sunmalarının nedeninin çöp üretimini azaltma olduğunu söylemelerine karşın, asıl hesapları kendileri için önemli bir masraf kaleminde kurtulmaktı. Bu yazıda oteller açısından uygulamanın motifinin masraf azaltarak kârı yükseltmek olmasına karşın, amacın müşterinin daha kolay kabulleneceği çevre sorunu arkasına saklandığı bu uygulama, ilk kez yeşil aklama kavramının kullanıldığı örnek olarak karşımıza çıkar.

1960'lardan itibaren ABD'de başlamak üzere kaynakların hesapsız şekilde hızla tüketilmesi ve dünyanın geleceğinin bu tüketim alışkanlığıyla sürdürülemez olduğu bilincinden hareketle tüketimlerinde ürün ve hizmetlerin çevreye etkilerine dikkat eden yeni bir tüketici grup ortaya çıkmış, bu grubun tükettiği mal ve hizmetlere yeşil ürünler adı verilmişti ²⁸. 1980'lerden itibaren çevreye duyarlı bu kesimlere ürünlerini pazarlamak isteyen ve tüketicilerin yoğunlaşan çevre sorunlarına duyarlılığını sömüren ürün pazarlama stratejileri gelişmeye başlamasıyla piyasada ürünlerinin doğa dostu olduğu ve çevreye duyarlı olduklarını iddia eden şirketler, yeşil aklamayı pazarın genel bir unsuru haline getirdi ²⁹. 1993 yılına gelindiğinde David F. Welsh, ortaya çıkmakta olan yeni yeşil pazarlama (*green marketing*) uygulamalarından bahsediyordu. Bu makalesinde 1985 yılında bütün piyasa malları arasında %1'lik yer tutan yeşil reklam (*green advertising*) ile satışa sunulan ürünlerin 1990 yılında hızlı bir büyüme ile pazarın %9'una hâkim olduğunu gösterdi. Bu durumu Welsh, iki

²⁵ Ajay Menon ve Anil Menon, 'Enviropreneurial Marketing Strategy: The Emergence of Corporate Environmentalism as Market Strategy', *Journal of Marketing*, 61, no. 1 (1997), ss. 51-67.

²⁶ Lynn R. Kahle ve Eda Gurel-Atay, *Communicating Sustainability for the Green Economy* (Routledge, 2015).

²⁷ P. Hayward, 'The Real Deal? Hotels Grapple with Green Washing', *Lodging Magazine*, 2009.

²⁸ George M. Zinkhan ve Les Carlson, 'Green Advertising and the Reluctant Consumer', *Journal of Advertising*, 24, no. 2 (1 June 1995), ss. 1-6.

²⁹ Nancy E. Furlow, 'Greenwashing in the New Millennium', *Journal of Applied Business and Economics*, 10, no. 6 (2010), ss. 22-25.

faktöre bağlıyordu: bunlardan ilki insanların dünyanın karşılaştığı çevre sorunları karşısında bilinçlenmesi iken diğeri yasal belirsizlikleri kullanarak şirketlerin mesajlarında uyguladıkları yeşil aklama yöntemleriydi ³⁰. Aynı şekilde 2009 yılında 230 milyar dolar olan yeşil ürün ve hizmet pazarı, 2015 yılına gelindiğinde 845 milyar doları bulmuştu ³¹. Yeşil etiketli ürünlerin pazar payında yaşanan bu hızlı yükselme bir yandan insanların çevre sorunları karşısında harekete geçme isteklerini yansıtırken diğeryandan şirketlerin çevreci performansları ve ürünlerinin çevreci yararları hakkında kasıtlı olarak tüketicileri yanlış yönlendirmesinde artışı beraberinde getirdi. Yeşil aklama çalışmalarında önemli bir otorite olan TerraChoice'a göre, bu dönemde rakiplerinden daha yeşil olduğunu iddia eden ürünlerin %95'i en az bir yeşil aklama ögesi içeriyordu ³².

Çevrecilik, yalnız şirketlerin bir kârlılık sorunu değil. Çevreciliğin yeşil aklama içinde sömürüsü her ne kadar literatürde ilk ortaya çıkış alanı olan reklamcılık ile ön plana çıksa da potansiyelinin bununla sınırlı olmadığı örnekleri mevcut. Bu noktada Naomi Klein'in felaket kapitalizmi tezinin iddia ettiği üzere neoliberal kapitalizm, bir yandan felakete zemin hazırlarken öte yandan da onu büyümesi sürecinde bir fırsat olarak kullanır ³³. Çevreciliğin dayandığı iklim değişikliği felaket beklentisinin de benzer şekilde kullanılabilir, yoğun üretim ve tüketim süreçlerinin gelişimi için fırsata çevrilecek bir kriz olduğu söylenebilir. Felaket kapitalizmi tezinden hareket eden Fletcher'a göre, yatırımcıların çoğunluğunun hâlâ iklim sorununu toplu halde görmezden gelmesine karşın azınlıkta kalan bir grubun ekoturizm gibi uygulamalarında ve özellikle kaynakların kontrolü ve pazarlanması noktasında stratejilerin geliştirilmesinde iklim değişikliği kriz algısının kullanılmasıyla ekolojik bozulma yeni bir kâr kaynağı olarak karşımıza çıkar ³⁴. Kyoto Protokolü sonrasında karbon salınımına sınırlamalar koyarak ve salınım ünitelerinin ticareti yoluyla sera gazı salınımını uygun maliyete azaltmak üzere gelişen, değeri trilyonlarca Amerikan dolarıyla ölçülen karbon pazarları bu yeni

³⁰ David F. Welsh, 'Environmental Marketing and Federal Preemption of State Law: Eliminating the Gray behind the Green', *California Law Review*, 81 (1993), s. 991.

³¹ Özel, Aybike Pelenk. 'Çevresel aktivizm, halkla ilişkiler ve yeşil aklama üzerine kuramsal bir bakış'. *Selçuk İletişim*, 8, no. 4 (2015), ss. 73-89.

³² David Markham, Anshuman Khare, and Terry Beckman, 'Greenwashing: A Proposal to Restrict Its Stread', *Journal of Environmental Assessment Policy and Management* 16, no. 4 (2014), ss. 1-16.

³³ Naomi Klein, *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*, 1st edition (Picador, 2008).

³⁴ Robert Fletcher, 'Capitalizing on Chaos: Climate Change and Disaster Capitalism', in *The Atmosphere Business, Ephemera: Theory and Politics in Organization* (ephemera theory & politics in organization, 2012), s. 101.

kâr kapılarının bir diğer örneği³⁵. Bu pazar sayesinde ekonomik avantaja sahip ülkeler istemeleri halinde daha fazla kirletme hakkını satın alabilirken ekonomik açıdan küresel ekonomide daha zayıf ülkeler ise bu haklarından feragat ederek gelişmiş ülkelere satabildikleri, yani hava kirliliğinin pazarlandığı bir sistem kuruldu³⁶. Bu yolla zengin ülkeler, hem karbon salınımı seviyelerini diğer ülkeler kadar düşürmek zorunda kalmadılar, hem de güçlü para birimleri sayesinde küresel pazarda sanayileşme yolunda gelişmekte olan ülkelerin ellerinden önemli bir avantajı almış oldular. Tarihsel olarak karbon salınımı ve hava kirliliğinden asıl sorumlu ülkeler de böylece çevrecilik politikalarının uygulanmasının polisi haline gelebildi.

Neoliberal küreselleşmeye paralel, küresel kaynak yönetimini ilgilendiren bir mesele olduğu ölçüde tarihsel gelişiminin, çevreciliği küresel iktidar ilişkileri içinde uluslararası bir mesele haline getirmesiyle ekoloji tartışmaları, güç ilişkilerinin kurulmasında manipülasyona açık bir hale geldi. Yine bir yeşil aklama örneği olarak çevre sorunları, güç ilişkilerinde küreselleşmenin merkez ülkelerinin, rekabet gücü düşük ülkelere karşı bir koz haline gelmeye başladı. Her ne kadar küreselleşmenin merkezinde olan ülkeler, çevre sorunlarının gelişmesinden en çok sorumlu olsalar da doğa, ekoloji ve çevrecilik bir küresel bilgi kisvesinde küresel iktidar sistemlerinin söylemleri olarak bu ülkeler tarafından kullanılmaya başladı. Örneğin her ne kadar Çin, toplam karbon gazı salınımında dünya lideri olsa da kişi başı karbon gazı salınımında Avrupa'nın endüstri merkezi Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin çok gerisinde olan bir ülke. Çin'de 2017'de kişi başı karbon gazı salınımı 6.92 ton ile sınırlı kalırken bütün karbon gazı salınımı azaltma politikalarına ve yine çevreci olmayan bir enerji kaynağı olarak nükleer enerji kullanma yoğunluklarına rağmen bu rakam Almanya'da 9.65 tona, ABD'de ise 16.21 tona kadar çıkıyor³⁷. Her ne kadar sorunlarda endüstrileşmenin ilk aşamalarından itibaren en büyük sorumluluğa sahip de olsalar gelişmiş ülkeler, doğanın kendisini az bulunan, korunması gereken doğal bir ekonomik kaynak sorunu haline getirerek bir yandan ekolojik aktivizmi küresel ekonominin sosyal kontrolünde kullanırken öte yandan sorunların global takibini sağlayacakları iddiasıyla küresel bir takip ve ekonomik müdahale sistemini çevre ve iklim değişikliği tartışmaları yoluyla kurarak ellerindeki yeşil bilgi birikimini yeni bir küresel iktidar aracına çevirmekten ve küresel boyutta politikalara müdahale etmekten geri kalmıyor³⁸. Bu haliyle çevrecilik, Luke'a

³⁵ Fletcher, ss. 102-4.

³⁶ Naomi Klein, *This Changes Everything: Capitalism Vs. The Climate* (Simon and Schuster, 2014), s. 286.

³⁷ Hannah Ritchie ve Max Roser, 'CO₂ and Greenhouse Gas Emissions', *Our World in Data*, 11 Mayıs 2017, <https://ourworldindata.org/co2-and-other-greenhouse-gas-emissions>.

³⁸ Luke, 'On Environmentality'.

göre küresel kaynaklar üzerinde getirdiği tahakküm ile kapitalizmin ulaştığı son aşama olarak değerlendirilebilir ³⁹.

Çevrecilik, tarihsel çıkış noktasıyla rasyonel ve haklı temellere dayansa da toplumsal yönlendirme ve manipülasyon için elverişli koşullar içermesi nedeniyle yeşil aklama ile kendi rasyonel temellerine aykırı şekilde bugün yeni bir tüketim biçiminin temel unsuru haline geldi. Bu anlamda çevreci söyleme dayanan yeni bir tüketici pazarı her geçen gün daha da gelişmekte ve bu pazarın lideri konumunda olan Batının uluslararası rekabet gücünü pekiştirmekte. Peki çevrecilik, nasıl oldu da kendi karşı çıktığı koşulların başat sorumlusu olan tüketiciliğin (*consumerism*) yeni bir biçimi haline aldı? Çevrecilik söylemi etrafında yeşil aklama propagandalarıyla gelişen dönüşüme temel teşkil eden sosyo-psikolojik faktörler neler? Yeşil aklamanın hem politik hem ekonomik alanda ne şekilde rıza ürettiği, çevrecilik bilincinin dayandığı kolektif felaket korkusunun ne şekilde propaganda malzemesi olarak kullanıldığına bakılarak anlaşılabilir. Çevreciliğin bu dönüşümünü ve çevre felaketi korkusunun yeşil aklama yöntemlerinde toplumsal manipülasyon amacıyla nasıl kullanıldığını anlamak için 1900'lerin başlarında propagandanın Batılı ülkelerde daha yumuşak bir formda uygulanmasına ve bu yolla rıza üretilmesi aracı şeklinde gelişen halkla ilişkilerin korku unsurunu ne şekilde kullandığına bakmamız gerekiyor.

Korku Yoluyla Rıza Üretimi ve Yeşil Aklama

Bir Halkla İlişkiler propaganda yöntemi olarak yeşil aklamanın ne şekilde kullanıldığını anlamak için rıza üretiminde bireyleri kolektivitede güvenlik arayışına iten korkunun ortak tehdit algısı ile nasıl birlik hissi ve kolektif bilinç ürettiğine bakmamız gerekir. Çatışma teorisi yaklaşımına göre toplumsal birliğin kurulmasında ortak kabul edilen değerler ve yargılardan daha önemli olan unsur, çatışma ve onun getirdiği tehdit algısının ta kendisidir. Çatışma, her ne kadar ilk başta kulağa ayrıştırıcı bir güç gibi gelse de aslında ortak bir tehdit algısı ile bireylerin beraber hareket etmesine olanak sağlayarak önemli bir toplumsal işlev görür. Çatışmayı sosyolojik çalışmalarda ilk başta Karl Marx merkeze almış ve toplumun çatışmalı temeline vurgu yapmışsa da çatışmayı bütünleştirici bir unsur olarak ilk Georg Simmel sunmuştur. Simmel'e göre çatışma, bazen şiddetli ve yıkıcı olsa da her zaman birliği dağıtmaya veya zarar vermeye yönelmez. Tam aksine çatışma, aslında karşılıklı eylemi teşvik ederek toplumsallaşma ve birlik sağlamanın en önemli araçlarından biridir ⁴⁰.

³⁹ Luke, 'The (Un)Wise (Ab)Use of Nature'.

⁴⁰ Jean Duhaime, 'Le conflit comme socialisation selon G. Simmel', Mayıs 2001, <https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/handle/1866/2198>.

Biçimsel bir kin itkisi olarak çatışma, sempati ihtiyacının simetrik bir izdüşümüdür⁴¹. Çatışmanın getirdiği harmoni, onun yıkıcılığının değil, ortak soruna ve tehdiye karşı ortak harekete götüren benlik bilincinin yarattığı ve muhafaza ettiği süreğen toplumlaşmanın bir sonucudur⁴². Grupta çatışma ile kurulan ortak amaç sayesinde dahlinin bilincinde olan birey, varlığının rolünü daha net algılayarak diğer grup üyelerine ortak eylem içinde kendisini bağlanmış hisseder⁴³. Bu şekilde çatışma, grup içinde heterojen unsurların bile gruba katılımını, ortak tehdiye karşı ortak eylem arayışı ile sağlamış olur⁴⁴.

Çatışmanın bu bütünleştirici rolü sosyal psikolojinin de önemli bir çalışma alanıdır. Her ne kadar sosyal psikoloji yaklaşımları, dışsal çatışma ve tehdit faktörleriyle doğrudan ilgilenmeseler de tehdit algısının toplumsal kaynaşma üzerindeki rolüne odaklanırlar⁴⁵. Bireysel düzeyde bile olsa karşılaşılan tehdit ve onun yol açtığı korku, Janis'e göre bir yandan çocukluktan kalma ayrılık kaygısını tetikleyerek bağımlılık duygusuna yol açarken öte yandan bireyi grup içinde tehdidi aşmak için ihtiyaç duyulan desteği aramaya itmesiyle grup üyeliği eğilimini artırır⁴⁶. Bu bağlamda, özellikle ortak tehdit ve korkunun hâkim olduğu felaket dönemlerinde birliktelik ve dayanışma (*altruism*) hissini kuvvetlendiği gözlenir. İkinci Dünya Savaşı döneminde hava bombardımanları altında Britanya'da yaygınlaşan iyi niyet ve nezaket, felaketin yarattığı tehdit ve korkunun toplumsal birliği pekiştirmesi örneği olarak sayılabilir⁴⁷. Grinker ve Siegel de bu tarz kriz dönemlerinde bireylerin, güvenliklerinin birbirlerine bağlı olduğu hissiyle gruba daha bağlı hale geldiklerini iddia eder⁴⁸. Yine benzer şekilde, Güney Afrika'da felaket sonrası yapılmış bir anket çalışmasının ortaya koyduğu korku ve gruba katılım eğilimi ve tehdidin ciddiyeti arasındaki pozitif ilişki, bir ortak tehdit örneği olarak felaketin nasıl toplumsal gruba aidiyet hissini geliştirdiğine ve tehdidin boyutunun ortaya çıkan birliktelik eğiliminin yoğunluğunu nasıl tayin ettiğine işaret eder⁴⁹. Marta Wolfenstein da felaketin bireysel hayatta kalma dürtüsünü harekete geçirecek boyutlarda otoritelerin aciz kaldığı inancına ulaşması

⁴¹ Georg Simmel, *Le Conflit* (Paris: Circé, 1995), s. 43.

⁴² Georg Simmel, *Philosophie de La Modernité* (Paris: Payot, 2004), s. 361.

⁴³ Simmel, *Le Conflit*, s. 45.

⁴⁴ Simmel, *Philosophie de La Modernité*, s. 382.

⁴⁵ Stein, 'Conflict and Cohesion', s. 148.

⁴⁶ I. L. Janis, 'Group Identification Under Conditions of External Danger', *The British Journal of Medical Psychology* 36 (1963), ss. 227-38.

⁴⁷ Irving Lester Janis, *Air War and Emotional Stress: Psychological Studies of Bombing and Civilian Defense* (New York: McGraw-Hill, 1951); M. Schmideberg, 'Some Observations on Individual Eactions to Air Raids', *Journal of Psycho-Analysis* 23 (1942): ss. 146-75.

⁴⁸ R. R. Grinker and J. P. Siegel, *N Under Stress*. (Philadelphia: Blakiston, 1945).

⁴⁹ D. J. W. Strumpfer, 'Fear and Affiliation during a Disaster', *Journal of Social Psychology*, 82, no. 2 (1970), ss. 263-68.

halinde birliktelik hissini yerini paniğin, dayanışmanın yerini de bencilliğin alacağını savunur. Buna karşın, felaket dönemlerinde bireylerin grubun diğer üyelerine karşı negatif tutumları törpüleyerek ötekine yardım, yakınlaşma ve birliktelik hislerinin güçlendiği ve bireylerin bir sığınak olarak gördükleri topluma daha uygun hale gelme eğilimde oldukları noktasında hemfikirdir⁵⁰. Bu tezlerden hareketle, toplumsal kolektivitenin güçsüz kaldığı hissini ortaya çıkardığı örnekler dışında ortak tehdidin ve onun yol açtığı korkunun bireylerin kolektivitenin kendilerini koruması beklentisiyle kolektiviteye daha fazla uyum sağlama eğilimini kamçılacağı söylenebilir.

Ancak burada önemli bir sorun karşımıza çıkar; ortak tehdidin bertaraf edilmesi demek, grubu bir arada tutan ortak amacın birleştirici gücünün de ortadan kalkması ve toplumsal birliğin çözülmesi anlamına gelecektir. Bu nedenle grubun sürekli olarak bir ortak amaç üretmek için kendisine ortak düşmanlar ve tehditler aramayı sürdürmesi, varlığının devamı için hayati önem arz eder⁵¹. Bu nedenle üstesinden kolay gelinebilecek bir tehditte çok grup birliği için süregelen bir tehdit, kolektif eylem ile gelen bilincin ve birlikteliğin devamlılığını sağlamak için daha uygundur. Bu bağlamda Simmel'e göre bütün çatışmalar çözülmek için ortaya çıkmazlar. Tarih, çatışmaya uzlaşma ile son noktayı asla koymaz; bunun yerine bir çatışmanın yerini sürekli başkasının almasıyla içerik bir akış içindeyken biçimsel bir süreğenlik ile çatışma ve ortak tehdit korunur. Bu anlamda Simmel'e göre çatışma, içerikler olarak karşımıza çıkan olgusal tarihin ötesinde, içeriğin sürekli biçime karşı durduğu bir metafizik ve sonu olmayan bir tarih içinde korunur⁵².

Tehdidin süreğenliği, bireyi toplumsal kolektivitede güvenlik bulma arayışına iten korkunun kamçılanması anlamına gelir. Bu noktada Halkla İlişkilerin toplumsal ortak hareket ve birlikteliğe götüren tehdit ve korkunun otoritelerin amaçlarına uygun kitlesel rıza üretme araçları olarak kullanımı devreye girer. Modern Halkla İlişkiler çalışmaları, 1900'lerde ABD'de Ivy Lee ve Halkla İlişkileri uygulamaya alınan bir programda kamunun anlayışı ve kabulünü kazanmayı sağlamayı amaçlayan bir yönetim işlevi olarak tanımlayan Edward Bernays ile başlar⁵³. Bernays'e göre ister endüstri ister devlet ister emek gruplarının yönetiminden sorumlu olsun, her lider, iletişim kanallarını kullanmada uzman teknisyenlerin yardımını alarak kitleleri maksatlı ve bilimsel yolla ikna etmeye ihtiyaç duyar. Korkunun kitleleri yönlendirme ve rıza üretme gücünü çalışmalarının ilk başladığı yıllardan itibaren bilen

⁵⁰ Martha Wolfenstein, *Disaster a Psychological Essay*, 1st edition (Free Press, 1957).

⁵¹ Simmel, *Philosophie de La Modernité*, ss. 375-76.

⁵² Simmel, s. 381.

⁵³ Deirdre K. Breakenridge, *PR 2.0: New Media, New Tools, New Audiences* (FT Press, 2008).

Bernays'e göre Halkla İlişkiler, kitlesel onayın gerektirdiği işlerde kitlelerin istenildiği gibi karar vermesini sağlayacak iletişim teknisyenlerinin işidir ⁵⁴. Seçimlerde dahi kullanılması kimi çevrelerce devlet otoriterliği veya demokrasinin tasnifi olarak değerlendirilen, kitlelerin istenildiği şekilde yönlendirerek program ve fikirlerin onaylatılması yöntemleri bütünü, yani halkla ilişkilerin çekirdeğini Bernays, rıza mühendisliği olarak tanımlar ⁵⁵.

Burada endüstriyel teknik bir kol olarak mühendislik kavramının kullanılması önemli bir detaydır. Halkla ilişkilerde iletişim kanallarının kullanılmasında uzmanlaşmış teknisyen, kitlelerin motiflerini mekanik bir sorun gibi analiz ederek normatif temellerinden bağımsızca, liderin istediği gibi şekillendirir. Politik bir eylem kisvesi altında "Torch of Freedom" (Özgürlük Meşalesi) kampanyasında kadınların toplumsal cinsiyet sorunlarını kullanarak onlara sigaranın bir özgürleşme simgesi şeklinde sunulması ve kadınların böylece sigara tüketicileri haline getirilmesi, halkla ilişkilerin rıza mühendisliğinin başarılı bir örneğidir ⁵⁶. Burada kadınların yaşadığı toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin getirdiği çatışma ve onun dayanışma bilincinin, aslında kadının özgürleşmesiyle alakasız ve hatta bağımlılık ilişkisi geliştiren bir ürünün satışına yönelik olduğu düşünülürse özgürlüğü geliştirmek yerine geriletecek olan bir amacı kitlelere kabul ettirmek amacıyla kullanıldığı görülüyor. Bu yöntemler, toplumsallaşmaya götüren çatışmaları reklamcılıkta kullanabildiği gibi bütün bir halkın kaderini belirleyebilecek politik kararlarda da çatışma ve ortak tehdit algılarını kullanmaya elverişliydi. Ortak tehdit ve korkunun yönlendirici gücünün politik kullanışlılığını en iyi gösteren örneklerden birisi, Bernays'in de içinde rol aldığı, Sovyetler Birliği ile olan nükleer savaş riskinin yarattığı korkuyu Guatemala'nın seçilmiş liderini hemen yanı başlarındaki bir Sovyet ajanı gibi göstermek için kullandığı, 1954'te Guatemala'ya karşı ABD'nin yaptığı darbeyi ülkenin demokrasiye geri kazandırılması hareketiymiş gibi kitlelere kabul ettirebilen halkla ilişkiler kampanyasıdır. Aslında alakasız iki unsur, bu halkla ilişkiler çalışması ile kitlelere ilişkili gibi gösterilmiş, böylece anti-demokratik bir eylem demokrasi kisvesi altında sunulmuş ve kitlelerin rızası planlı bir şekilde Sovyet korkusu kullanılarak elde edilmiştir ⁵⁷.

⁵⁴ Omar Ahmad Abu Arqoub, Bahire Efe Özad ve Adeola Abdulateef Elega, 'The Engineering of Consent: A State-of-the-Art Review', *Public Relations Review*, 45, no. 5 (1 Aralık 2019).

⁵⁵ Edward L. Bernays, 'The Engineering of Consent', *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 1947.

⁵⁶ Vanessa Murphree, 'Edward Bernays's 1929 "Torches of Freedom" March: Myths and Historical Significance', *American Journalism* 32, no. 3 (3 Temmuz 2015), ss. 258-81.

⁵⁷ Stephen Schlesinger ve Stephen Kinzer, *Bitter Fruit: The Story of the American Coup in Guatemala, Revised and Expanded* (Harvard University Press, 2005).

Halkla ilişkilerin çekirdeğini oluşturan rıza mühendisliğinde kullanılan mekanizma, toplumsal birliktelik yaratabilen çatışmaların yarattığı ortak korku ile bireylerin kendilerini korktuğu tehditten koruyacağına inandığı otoritelerin amaç ve isteklerine uygun hareket etmesinin sağlanmasıdır. Linke ve Smith'e göre korku ve dehşet duyguları, politik ve idari aktörlerin yoğun olarak kullandığı kitle yönetim araçları olarak karşımıza çıkar⁵⁸. Bu duygusal iktidar araçlarını kullanan rıza üretimi, zarar ve kuşkuyu abartan güçlü bir varoluşsal güvensizlik hissi üzerinden işler. Furedi de bu anlamda özellikle medya kanallarıyla yayılan telaşlandırıcı felaket hitabeti ve onun ürettiği güçsüzlük yoluyla bugün korku duygusunun gücünün zirvesinde olduğunu altını çizer⁵⁹. Korkunun, kitlelerin rızasını üretmek için kullanılması konusunda literatürde en iyi bilinen araştırma olan Edward S. Herman ve Noam Chomsky'nin beraber kaleme aldığı "Manufacturing Consent" (Rızanın İmalatı) kitabının 'Anti-Komünizm ve Korku' bölümü, Soğuk Savaş süresince korkunun ne şekilde bir propaganda ve rıza imalatı aracı olarak kullanıldığını bize göstermektedir⁶⁰. Genel olarak, kendini anti-ideoloji olarak ortaya koyan bu propaganda yöntemi, gerçek, abartılmış veya hayali toplumsal korku ve gruplar arası nefreti sömürerek kitlelerin rızasını imal etmeye çalışır. Burada önemli olan rıza üretimi için temelde toplumsal olarak paylaşılan bir korkunun varlığıdır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve komünizmin çökmesi, propaganda yönteminin terk edilmesiyle sonuçlanmadı. Aksine, Masco'ya göre, Soğuk Savaş sonrası düşman imge ihtiyacı, 9/11 terör saldırıları sonrası 2001 yılında ilan edilen Terörle Savaş ile karşılandı⁶¹. Chomsky de sürekli bir düşman imgesinin bir diğersinin yerine aldığı akış içinde Saddam Hüseyin, Muammer Kaddafi, Slobadon Milosevic, Vladimir Putin gibi diktatörlerin şeytani imgelerinin kullanıldığı propagandalar ile kitlelerin rızasının üretiminin medya kontrolü yoluyla devam ettirildiğine işaret eder⁶². Korkunun biçimsel gücünün içeriğindeki değişimden bağımsız olarak korunduğu noktasından hareketle her türlü ortak tehdit algısı ve onun getirdiği korkunun propagandanın ve propaganda yoluyla rıza üretiminin aracı olarak kullanılması potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Bu noktada çevreciliğin üzerine kurulduğu felaket korkusu sahneye girer. Felaket kapitalizmi tezinin sahibi Naomi Klein'a göre

⁵⁸ Uli Linke ve Danielle Taana Smith, eds., *Cultures of Fear: A Critical Reader*, First Edition (London ; New York: Pluto Press, 2009), s. 5.

⁵⁹ Frank Furedi, *How Fear Works: Culture of Fear in the Twenty-First Century* (London: Bloomsbury Continuum, 2018), ss. 9-11.

⁶⁰ Edward S. Herman ve Noam Chomsky, *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media* (Knopf Doubleday Publishing Group, 2011).

⁶¹ Joseph Masco, *The Theater of Operations: National Security Affect from the Cold War to the War on Terror* (Duke University Press, 2014).

⁶² Noam Chomsky, *Media Control: The Spectacular Achievements of Propaganda* (Seven Stories Press, 2011).

iklim değişikliği krizinin yarattığı tehdide tarihte en yakın örnek, Soğuk Savaş'ın nükleer facia korkusudur ⁶³. Bir nükleer savaş sonrası olacağı gibi iklim değişikliği de bütün dünyanın yaşanmaz hale gelmesiyle sonuçlanabilir. Bir halkla ilişkiler *spin* malzemesi olarak yeşil aklamının, çevre sorunlarının yarattığı korku etrafında biçimlenen, çatışmanın getirdiği ortak amaç ile toplumsallaştıran çevrecilik bilinci üzerinden uygulanan ve diğer rıza üretim araçlarında olduğu gibi çevrecilik kisvesi altında farklı ajandaların kitlesel onayının üretilmesine hizmet eden, yeni bir rıza mühendisliği örneği olduğu söylenebilir.

Sonuç

İklim değişikliği, kirlilik ve endüstriyel yoğun üretim rejiminin diğer çevre sorunlarının gerçekliği, bugün yaşadığımız örneklerle karşımızda hiç olmadığı kadar açık duruyor. Çevre felaketi korkusunun bu nedenle rasyonel temellere dayandığı yadsınamayacak bir gerçek. Öte yandan, nükleer savaş sonrası dünyanın yaşanmaz hale geleceği ve bunun bir çeşit insan eliyle üretilmiş kıyamet günü olacağı korkusu da rasyonel temellere dayalıydı. Soğuk Savaş'ın yarattığı korku, her ne kadar rasyonel temellere sahip de olsa, paylaşılan ortak tehdit ve korkuyla rıza mühendisliği için propaganda malzemesi olmaktan kurtulamadı. Aynı şekilde, çevreciliğin ortak tehdit ve korku üzerinde kurulmuş bir kolektif bilince dayanıyor olması, çevreciliği söylem içinde manipülasyonlara ve manipülasyonlar yoluyla toplumun yönlendirilmesi anlamında rıza mühendisliğine elverişli bir hale getiriyor. Bu yolla yeşil aklama, her ne kadar karşımıza ilk olarak tüketicilerde oluşan çevre bilincini kullanan yanıltıcı bir reklamcılık yöntemi şeklinde çıksa da Sovyetler örneğinde gördüğümüz ortak tehdit ve korkuyla oluşan diğer kolektif bilinçlerde olduğu gibi rıza üretimi potansiyeli reklamcılık ile sınırlı değil. Yeşil aklama da kadınların özgürlüğünü bağımlılık ilişkisiyle tehlikeye atmasına karşın kendisini özgürlük propagandası olarak gösteren "Torch of Freedom" ve demokratik bir ülkenin seçimlerine müdahale anlamına gelen bir askeri darbenin demokratik bir eylem kisvesinde sunulduğu 1954 Guatemala Darbesi örneklerinde olduğu gibi bir tehlike arz eder. Yeşil aklama da kitlesel rıza üretimi için kullanılan korkunun rasyonel temeline aykırı eylemlere destek sağlama potansiyeli ile kitleleri tüketicilik veya global hegemonyanın geliştirilmesi gibi çevre sorunlarının çözümünün tam aksi bir yola götürme kabiliyetine sahip. Gerek reklamcılıkta olsun, gerek küresel iktidar ilişkilerinde, yeşil aklamının kullanımının sonuçları da bu çelişkiyi doğruluyor.

⁶³ Klein, *This Changes Everything*, s. 26.

Her ne kadar korku, rıza üretimi için elverişli bir araç da olsa, bu kullanımının yan etkileri de vardır. Gerçek bir tehdidin bu şekilde farklı amaçlar için propaganda malzemesi haline getirilerek kullanılması ile tehdit algısının uzaması ve tehdidin kontrolden çıktığı hissini yayılması, toplumsal birlik hissini zayıflamasına ve sonunda çözümlenmesine kadar gidebilecek bir süreci başlatabilir. Kriz dönemlerinde neden toplumsal birlik hissini güçlendiği sorusu üzerinde çalışan Hamblin'e göre birliktelik hissini güçlenmesinin temelinde grup içinde yer alarak güvenlik hissi ve psikolojik rahatlama arayışından ziyade, var olan bir sorunun grup içinde kooperatif eylemle çözüleceği inancı vardır. Grup, soruna çözüm sunabildiği ölçüde entegrasyonunu sağlamlaştırabilecekken, Hamblin grubun soruna bir çözüm sunamaması veya sorunun çözümünde başarısız olması halinde grup bütünleşmesinin azalacağını ve kriz dönemlerinde grubun dağılabileceğinin altını çizer ⁶⁴. Benzer şekilde Wolfenstein, otoritelerin felaket karşısında aciz kaldığı inancının gelişmesi halinde bireysel hayatta kalma dürtüsü sonucu birlik hissini yerine panik ve bencilliğin gelişeceğini düşünürken ⁶⁵, Lang ve Kurt, felaket tehdidinin çözümlenmemesi ve çok uzun bir döneme yayılması halinde grubu bir arada tutan bütünleştirici güçlerin gerileyeceğini savunur ⁶⁶. Bu nedenle çevreciliğin toplumsal ortak tehdit algılarının ve onların doğurduğu rasyonel korkuların rıza mühendisliği içinde yeşil aklama ile kullanılması, iklim değişikliği gibi insanlığın karşılaşabileceği en büyük felaketlerden birine karşı eyleme geçilmesini engellerken bu eylemsizliğin getirdiği çözümsüzlük de beraberinde toplumsal sorunlar yaratma potansiyeline sahip. Kısa vadede akıllıca gözükse de bu uygulamaların, orta ve uzun vadede felaketlerle sonuçlanma ihtimalleri var.

⁶⁴ R. L. Hamblin, 'Group Integration during a Crisis', *Human Relations*, 11, no. 1 (1958), s. 68.

⁶⁵ Wolfenstein, *Disaster a Psychological Essay*.

⁶⁶ K. Lang and G. E. Kurt, 'Collective Responses to the Threat of Disaster', in *George H. Grossner, Henry Wechsler and Milton Greenblatt (Eds.) The Threat of Impending Disaster: Contributions to the Psychology of Stress* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1964), 58.

KAYNAKÇA

- Abu Arqoub, Omar Ahmad, Bahire Efe Özad ve Adeola Abdulateef Elega. 'The Engineering of Consent: A State-of-the-Art Review'. *Public Relations Review* 45, no. 5 (1 Aralık 2019): 101830. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2019.101830>.
- Akşemsettinöğlü, Gökhan. 'Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde 40 Yıl: 1979 – 2019'. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21, no. 1 (3 Temmuz 2020): 163–85. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.763587>.
- Bernays, Edward L. 'The Engineering of Consent'. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 1947. <https://doi.org/10.1177/000271624725000116>.
- Boga, Ayper ve Seçil Binokay. 'Gıda Katkı Maddelerinin İnsan Sağlığına Etkileri'. *Archives Medical Review Journal* 19 (1 Ocak 2010): 141–58.
- Bowler, Catherine ve Peter Brimblecombe. 'Control of Air Pollution in Manchester Prior to the Public Health Act, 1875'. *Environment and History* 6, no. 1 (2000): 71–98.
- Breakenridge, Deirdre K. *PR 2.0: New Media, New Tools, New Audiences*. FT Press, 2008.
- Brimblecombe, Peter. 'The Clean Air Act after 50 Years'. *Weather* 61, no. 11 (2006): 311–14. <https://doi.org/10.1256/wea.127.06>.
- Buttel, Frederick H. ve William L. Flinn. 'The Structure of Support for the Environmental Movement, 1968-1970'. *Rural Sociology* 39, no. 1 (1974): 56–69.
- Carson, Rachel. *Silent Spring*. Houghton Mifflin Harcourt, 2002.
- Chomsky, Noam. *Media Control: The Spectacular Achievements of Propaganda*. Seven Stories Press, 2011.
- Davis, DL. 'A Look Back at the London Smog of 1952 and the Half Century Since'. *Environmental Health Perspectives* 110, no. 12 (December 2002): A734–35.
- Doğan, Seyhun ve Mutlu Tüzer. 'Küresel İklim Değişikliği ve Potansiyel Etkileri'. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 12, no. 1 (2011): 21–34.
- Fletcher, Robert. 'Capitalizing on Chaos: Climate Change and Disaster Capitalism'. In *The Atmosphere Business, Ephemera: Theory and Politics in Organization*, 97–112. ephemera theory & politics in organization, 2012.

- Furedi, Frank. *How Fear Works: Culture of Fear in the Twenty-First Century*. London: Bloomsbury Continuum, 2018.
- Furlow, Nancy E. 'Greenwashing in the New Millennium'. *Journal of Applied Business and Economics* 10, no. 6 (2010): 22–25.
- Grinker, R. R. ve J. P. Siegel. *N Under Stress*. Philadelphia: Blakiston, 1945.
- Guérin, Daniel ve Noam Chomsky. *Anarchism: From Theory to Practice*. Translated by Mary Klopper. New York: Monthly Review Press, 1970.
- Hamblin, R. L. 'Group Integration during a Crisis'. *Human Relations* 11, no. 1 (1958): 67–76.
- Hayward, P. 'The Real Deal? Hotels Grapple with Green Washing'. *Lodging Magazine*, ubat 2009.
- Herman, Edward S. ve Noam Chomsky. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. Knopf Doubleday Publishing Group, 2011.
- Janis, I. L. 'Group Identification Under Conditions of External Danger'. *The British Journal of Medical Psychology* 36 (1963): 227–38. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.1963.tb01283.x>.
- Janis, Irving Lester. *Air War and Emotional Stress: Psychological Studies of Bombing and Civilian Defense*. New York: McGraw-Hill, 1951.
- Kahle, Lynn R. ve Eda Gurel-Atay. *Communicating Sustainability for the Green Economy*. Routledge, 2015.
- Klein, Naomi. *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*. 1st edition. Picador, 2008.
- Klein, Naomi. *This Changes Everything: Capitalism Vs. The Climate*. Simon and Schuster, 2014.
- Lang, K. ve G. E. Kurt. 'Collective Responses to the Threat of Disaster'. In *George H. Grossner, Henry Wechsler and Milton Greenblatt (Eds.) The Threat of Impending Disaster: Contributions to the Psychology of Stress*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1964.
- Linke, Uli ve Danielle Taana Smith, eds. *Cultures of Fear: A Critical Reader*. First Edition. Londra; New York: Pluto Press, 2009.
- Luke, Timothy W. 'On Environmentality: Geo-Power and Eco-Knowledge in the Discourses of Contemporary Environmentalism'. *Cultural Critique*, no. 31 (1995): 57–81. <https://doi.org/10.2307/1354445>.

- Luke, Timothy W. 'The (Un)Wise (Ab)Use of Nature: Environmentalism as Globalized Consumerism'. *Alternatives: Global, Local, Political* 23, no. 2 (1998): 175–212.
- Markham, David, Anshuman Khare ve Terry Beckman. 'Greenwashing: A Proposal to Restrict Its Stread'. *Journal of Environmental Assessment Policy and Management* 16, no. 4 (2014): 1–16.
- Masco, Joseph. *The Theater of Operations: National Security Affect from the Cold War to the War on Terror*. Duke University Press, 2014.
- Mathews, Freya. 'Environmental Philosophy'. In *History of Philosophy in Australia and New Zealand*, edited by Graham Oppy and N.N. Trakakis, 543–91. Dordrecht: Springer Netherlands, 2014. https://doi.org/10.1007/978-94-007-6958-8_22.
- Menon, Ajay ve Anil Menon. 'Enviropreneurial Marketing Strategy: The Emergence of Corporate Environmentalism as Market Strategy'. *Journal of Marketing* 61, no. 1 (1997): 51–67. <https://doi.org/10.2307/1252189>.
- Morag-Levine, Noga. 'Is Precautionary Regulation a Civil Law Instrument? Lessons from the History of the Alkali Act'. *Journal of Environmental Law* 23, no. 1 (2011): 1–43.
- Murphree, Vanessa. 'Edward Bernays's 1929 "Torches of Freedom" March: Myths and Historical Significance'. *American Journalism* 32, no. 3 (3 July 2015): 258–81. <https://doi.org/10.1080/08821127.2015.1064681>.
- Naess, Arne. 'The Shallow and the Deep, Long-range Ecology Movement. A Summary'. *Inquiry* 16, no. 1–4 (1 Ocak 1973): 95–100. <https://doi.org/10.1080/00201747308601682>.
- Özel, Aybike Pelenk. 'Çevresel aktivizm, halkla ilişkiler ve yeşil aklama üzerine kuramsal bir bakış'. *Selçuk İletişim*, 8, no. 4 (2015), ss. 73-89.
- Panth, Bholu D. 'Air Pollution'. *Current Science* 32, no. 5 (1963): 203–5.
- Platt, Harold L. *Shock Cities: The Environmental Transformation and Reform of Manchester and Chicago*. University of Chicago Press, 2005.
- Schlesinger, Stephen ve Stephen Kinzer. *Bitter Fruit: The Story of the American Coup in Guatemala, Revised and Expanded*. Harvard University Press, 2005.
- Schmideberg, M. 'Some Observations on Individual Eactions to Air Raids'. *Journal of Psycho-Analysis* 23 (1942): 146–75.
- Sessions, George. 'The Deep Ecology Movement: A Review'. *Environmental Review: ER* 11, no. 2 (1987): 105–25. <https://doi.org/10.2307/3984023>.

- Shiva, Vandana ve Maria Mies. *Ecofeminism*. Zed Books Ltd., 2014.
- Simmel, Georg. *Le Conflit*. Paris: Circé, 1995.
- Simmel, Georg. *Philosophie de La Modernité*. Paris: Payot, 2004.
- Stein, Arthur A. 'Conflict and Cohesion: A Review of the Literature'. *The Journal of Conflict Resolution* 20, no. 1 (1976): 143–72.
- Strumpfer, D. J. W. 'Fear and Affiliation during a Disaster'. *Journal of Social Psychology* 82, no. 2 (1970): 263–68.
- Urbinato, D. 'London's Historic "pea-Soupers"'. *EPA Journal* 20, no. 1–2 (1994): 44.
- Welsh, David F. 'Environmental Marketing and Federal Preemption of State Law: Eliminating the Gray behind the Green'. *California Law Review* 81 (1993): 991.
- Wolfenstein, Martha. *Disaster a Psychological Essay*. 1st edition. Free Press, 1957.
- Zinkhan, George M. ve Les Carlson. 'Green Advertising and the Reluctant Consumer'. *Journal of Advertising* 24, no. 2 (1 June 1995): 1–6. <https://doi.org/10.1080/00913367.1995.10673471>.

İnternet Kaynakları

- Duhaime, Jean. 'Le conflit comme socialisation selon G. Simmel', May 2001. <https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/handle/1866/2198>.
- 'Ecofeminism | Sociology and Environmentalism'. In *Encyclopedia Britannica*. Accessed 25 Mart 2021. <https://www.britannica.com/topic/ecofeminism>.
- Ritchie, Hannah ve Max Roser. 'CO₂ and Greenhouse Gas Emissions'. *Our World in Data*, 11 Mayıs 2017. <https://ourworldindata.org/co2-and-other-greenhouse-gas-emissions>.

Yeşil Aklama, Bir Rıza Mühendisliği Örneği
Ömer Ersin KAHRAMAN